

2 x Duurzame Stedenbouw
Duurzame Stedenbouw. The next step. Voorbeelden en perspectieven / Sustainable Urban Design. The next step. Examples and perspectives, Michael Meijer e.a., Uitgeverij Blauwdruk, Wageningen, 2010
ISBN 9789075271331, 240 pp, €37,--

Ecological urbanism
Mohsen Mostafavi and Gareth Doherty, Harvard University Graduate School of Design, Lars Müller Publishers, Baden, 2010
ISBN 9783037781890, 656 pp, €39,90

Duurzaamheid is in. Ook de stedenbouw krijgt steeds vaker het etiket 'duurzaam' en probeert daarmee goede sier te maken. Het afgelopen jaar haalden zelfs stedenbouwkundige plannen de pers waarbij hun duurzaamheid zou moeten blijken uit het ophangen van nestkastjes op een bedrijventerrein of de aanwezigheid van mechanische bellen in een woonwijk. De VROM-raad constateerde dit voorjaar bij de presentatie van het rapport *Duurzame Verstedelijking* dat Nederlandse regio's enthousiast zijn over het duurzaamheids-perspectief, maar dat zij tegelijkertijd worstelen met de vertaling daarvan naar de planningspraktijk. Panellid Kees Duijvestein die op het advies reageerde, merkte op dat de Nederlandse duurzame stedenbouw vergeleken met andere landen in Europa weinig voorstelt, daarbij nog extra zout in de wonde strooiend door de vergelijking te maken met de Nederlandse resultaten bij het Eurovisie-songfestival.

Nu is er het boek *Duurzame Stedenbouw. The next step. Voorbeelden en perspectieven*. Het boek is een geactualiseerde en uitgebreide uitgave van hetzelfde boek uit 2005 en komt voort uit een werkgroep vanuit de BNSP en de NVTL. De goed verzorgde tweetalige uitgave bestaat uit een aantal essays, een verslag van een rondetafelgesprek en het hoofdbestanddeel: zes voorbeeldprojecten vergezeld van in totaal dertig referentieprojecten.

Het eerste essay geeft een overzicht van de geschiedenis van het denken over duurzaamheid zowel in het rijksbeleid als in de stedenbouwkundige praktijk. De auteurs trekken de conclusie dat de ruimtelijke ministeries in het begin van de jaren negentig een grote aanjager van duurzame ontwikkeling waren, maar sinds eind jaren negentig aan invloed hierop hebben ingeboet. De 'stijgende schaal van de problemen en de veranderingen bij de overheid onder invloed van het neoliberalisme' zouden hiervan de oorzaak zijn. Het wekt dan ook geen verbazing dat in het volgende essay de zorgen van de VROM-raad worden gedeeld. De auteurs stellen vast dat er nu weliswaar een momentum is voor duurzame stedenbouw, maar dat de resultaten beperkt blijven. Dit zou komen doordat duurzaamheid vrijwel alleen op gebouwniveau wordt toegepast, terwijl er op grotere schaal nog veel winst te behalen is. 'Duurzame Ruimtelijke Ontwikkeling' in plaats van 'Duurzaam Bouwen' zou 'The Next Step' (de ondertitel van deze heruitgave) voor de 'Duurzame Stedenbouw' moeten zijn.

Duurzame stedenbouw wordt in de essays op verschillende manieren gedefinieerd. Hierdoor scheppen de vele betrokkenen uit de werkgroep vooral verwarring en dragen ze bij aan de inflatie van het begrip duurzaamheid dat door zijn verbreding inmiddels bijna synoniem is geworden met 'goed'. Het is daarom verhelderend dat er ontwikkelingen worden genoemd die volgens de auteurs juist niet duurzaam zijn, namelijk de zestigduizend beoogde woningen voor Almere of 'duurzaam gebouwde' kantorencomplexen buiten de stad zonder goede openbaar vervoersverbinding.

Ondanks de vastgestelde beperkte praktijkresultaten heeft de redactie het boek wel weten uit te breiden met nieuwe voorbeeldprojecten. En hier gaat het wringen, omdat veel projecten juist een illustratie zijn van de onmacht van de stedenbouwkundige om kaveloverstijgende en programmatische duurzaamheid op de rit te krijgen. Veel van de opgevoerde projecten kennen weliswaar in hun ontwerp en uitvoering aanzetten van duurzaamheid maar doordat hun ligging (ver weg van alles) of hun programma (lage dichtheid, monofunctioneel) geenszins duurzaam genoemd kan worden, is het stempel duurzame stedenbouw niet altijd overtuigend. Vergeleken met de uitgave van 2005 heeft Bedrijvenstad Fortuna (Sittard) plaats gemaakt voor uitvoerige beschrijvingen van het Oosterdokseiland (Amsterdam) en van de Eindhovense High Tech Campus. De beschouwingen van Eva Lanxmeer (Culemborg), het Amsterdamse GWL terrein, Schalkwijk (herstructurering Haarlem) en het terrein van de voormalige ijzergieterij de Hutten in Ulft zijn gecontinueerd in de heruitgave. Opvallend is dat geen enkele Vinex-uitleglocatie is doorgedrongen tot de serie voorbeelden, met uitzondering van de Stad van de Zon in Heerhugowaard – als referentieproject.

De auteurs noemen geen criteria voor de selectie van de duurzame voorbeeldprojecten maar het criterium lijkt in ieder geval niet een absolute interpretatie te

zijn geweest van de VN commissie Brundtland, die duurzame ontwikkeling in 1987 als volgt definieerde: 'Aansluiten op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen', maar eerder: duurzamer dan te doen gebruikelijk op de betreffende locatie. De niet gehaalde of niet beoogde aspecten van duurzaamheid worden weliswaar aangestipt, maar een oordeel hierover laten de in de essays zo kritische auteurs ditmaal aan de lezer over. Dit is de schaduwzijde van de betrokkenheid van sommige auteurs bij enkele van de gepresenteerde projecten. De geselecteerde projecten lijken vooral te scoren op duurzaamheid als het gaat om de inpassing in het landschap, installatietechniek, participatie, behoud van industrieel erfgoed, waterzuivering en in de twee Amsterdamse gevallen dichtheid. Maar dat juist de bouw van de Eindhovense High Tech Campus het heeft kunnen schoppen tot voorbeeldproject duurzame stedenbouw geeft te denken. Juist op dit terrein, nota bene gelegen in een ecologische verbindingzone, is sprake van een monofunctioneel programma (naast 55.000 vierkante meter voor laboratoria en faciliteiten onder meer 185.000 vierkante meter voor kantoren) in een lage bruto dichtheid (0,2 Floor Space Index) en bovendien met een eigen nieuwe snelwegoprit. Was de inbedding op een hoger schaalniveau niet juist de *Next Step* die deze heruitgave legitimeerde? Dat het ontwerp vervolgens slim in het landschap is ingebed en dat de parkeerplaatsen zijn gestapeld is natuurlijk wel als duurzaam te beschouwen, maar op het hogere schaalniveau zou ook duurzaamheid zijn bereikt indien het grote kantoorprogramma meer centraal in Eindhoven zou zijn ondergebracht, zodat het openbaar vervoer voor meer werknemers een optie zou zijn en dat de kantoren geïntegreerd hadden kunnen worden met wonen en andere functies. De ontwerper beweert desgevraagd dat de campus 'géén geïsoleerde plek in Eindhoven is, omdat schoolkinderen door de week over de campus fietsen

en sporters het joggingcircuit kunnen gebruiken'. Tenenkrommend is ook de poging om de autoafhankelijkheid van de locatie te verdoezelen door een foto van de bushalte op te nemen in het boek. Een aantal beschrijvingen van voorbeeld- en referentieprojecten zou overtuigender overkomen indien doodoeners als 'het hebben van een eigen identiteit, 'draagvlak creëren onder alle betrokken partijen', 'streven naar een prettige werkomgeving' of 'een belangrijke rol spelen voor de stad en regio' als kenmerken van duurzaamheid achterwege zouden blijven. De keuze van enkele geselecteerde projecten is dan ook aanvechtbaar, want menig ander project is op een vergelijkbare wijze in een duurzaam straatje te schrijven. Dat neemt niet weg dat *Duurzame Stedenbouw* een waardevol boek kan zijn voor de beroepspraktijk. Een aantal projecten doet er immers wel degelijk toe en de projecten worden uitvoerig gepresenteerd.

Waar de projecten in *Duurzame Stedenbouw* nagenoeg allemaal gebouwde of reële projecten op het schaalniveau van de buurt betreffen is het perspectief van het boek *Ecological Urbanism* veel breder en bovendien theoretischer. Aan het inzicht dat duurzaamheid kaveloverschrijdend zou moeten zijn (*the next step*) worden in *Ecological Urbanism* dan ook maar weinig woorden vuil gemaakt: voor de academische vakwereld die projecten voor dit boek heeft aangeleverd lijkt een duurzaamheidsbenadering ook op hogere schaalniveaus voor de hand te liggen.

Ecological Urbanism?, een uitgave van de Harvard University Graduate School of Design, is een verzameling van de internationale bijdragen aan het gelijknamige congres en de bijhorende tentoonstelling in 2009. De bevlogen inleiding van Harvards decaan Mohsen Mostafavi verwoordt allereerst de noodzaak van ecologische stedenbouw: ten eerste verstedelijkt de wereld steeds meer, ten tweede neemt de ecologische footprint van de mens toe en ten derde bedreigen

ecologische rampen op lokale schaal het leefmilieu. In de tientallen bijdragen die daarop volgen proberen vooraanstaande architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, kunstenaars, economen, biomedici en sociologen bouwstenen aan te dragen voor een ecologische stedenbouw. Deze bijdragen variëren van een ontwerp voor een ecosysteem met planten en vissen in een designmeubel, onderzoek naar stadslandbouw, stedelijke energieproductie, via projectbeschrijvingen van geplande eco-cities tot continentale GIS-analyses. Op enkele prototypes van kunstvoorwerpen na betreffen alle bijdragen onderzoeken of papieren projecten waarbij het de bedoeling is dat sommige projecten gerealiseerd zullen gaan worden. Doordat in dit boek de invalshoek *ecology* is en niet *sustainability*, zoals in *The Next Step*, ligt de nadruk van de bijdragen meer op ecosystemen en milieu en minder op de wisselwerking tussen *planet, people* en *profit*. Zo komt een project langs dat met een ruimtelijk ontwerp de trekvogels boven de Westelijke Jordaanoever in bescherming neemt. Ook de organische bouwwijze van Luc Schuitens Vegetal City komt aan bod.

Voor wie de duurzame stedenbouw de afgelopen tijd gevolgd heeft biedt *Ecological Urbanism* conceptueel niets nieuws. Wel worden er veel projecten getoond die prikkelend zijn of dusdanig specifiek voor een locatie dat ze daarom al interesse wekken. De projectbeschrijvingen functioneren dan als lokkertjes voor verdieping. Anderzijds leidt de beschrijving van sommige projecten vooral tot irritatie bij de lezer. Zo had ik van het project waarbij een kunstenaar een piano op straat zet om zo de cohesie in om de buurt te bevorderen liever in een ander boek kennis willen nemen. Wel prikkelend is de stelling van Julien De Smedt Architects. Zij zijn wars van de aandacht voor duurzaam bouwen, omdat hun generatie ontwerpers is opgeleid in de jaren negentig, toen duurzaamheid hen met de paplepel ingegoten werd. Zij pleiten daarom voor een duurzaam

ontwerp op basis van de tijdens hun opleiding aangeleerde intuïtie en niet op basis van normen.

Voor mensen die de internationale *state of the art* van de duurzame stedenbouw willen volgen bevat *Ecological Urbanism* zeker een aantal aanleidingen om zich in concrete projecten of auteurs te gaan verdiepen. Ook lezers van het stedenbouwtijdschrift MONU of VOLUME zullen *Ecological Urbanism* waarderen. Voor de dagelijkse stedenbouwpraktijk is de aankoop van *Duurzame Stedenbouw*, met al zijn mitsen en maren, een betere keuze.

Arjan Harbers

Redacteur S+RO